Vissen in de Biesbosch

Tekst: Willie A.M. van Emmerik, Josje S. Peters, Sportvisserij Nederland
Henrik W. de Nie, Henrik de Nie Onderzoek, Advies & Educatie
Tineke B. ter Heerdt-den Hollander, Margo L. Cadée, Dienst Landelijk Gebied Zuid
Illustraties:` Jelger Herder, Sportvisserij Nederland

Ten behoeve van het beheerplan N2000 voor het waterrijke natuurgebied de Biesbosch heeft Sportvisserij Nederland in samenwerking met Henrik de Nie Onderzoek, Advies & Educatie de situatie van de negen doelvissoorten in kaart gebracht.

Dit onderzoeksproject, dat in opdracht van De Dienst Landelijk Gebied en Staatsbosbeheer is uitgevoerd, gaat in op de verspreiding van de vissoorten, de trends die daarin kunnen worden waargenomen, habitatseisen, knelpunten en aanbevelingen ten behoeve van vervolgonderzoek, beheer en stimulering van het voorkomen van de genoemde doelsoorten.

9000 Hectare natuur

Het Natura 2000 gebied de Biesbosch beslaat meer dan 9000 hectare moeras en kreken en ruim 2000 hectare rivierengebied (Nieuwe Merwede, Bergsche Maas, Amer en het Hollands Diep tot aan de Moerdijkbruggen). Het natuurgebied ligt in de provincies Noord-Brabant en Zuid-Holland en wordt onderverdeeld in de Sliedrechtse Biesbosch, de Dordtse Biesbosch en de Brabantse Biesbosch.
In de huidige situatie bestaat de Biesbosch uit een groot aantal kreken en eilanden, die grotendeels zijn begroeid met wilgenbos dat wordt afgewisseld met struwelen, ruigten, rietlanden en graslanden. Door het uitvoeren van de Deltawerken heeft in de tweede helft van de 20e eeuw een dynamisch getijdengebied plaats gemaakt voor een gebied met weinig dynamiek. In de jaren 1990 is besloten om het beheer van de Haringvlietsluizen te wijzigen en zo een zoet-zout overgang te laten ontstaan door de sluizen een bepaald percentage van de tijd open te zetten ('de Kier'). Aanvankelijk zou het Kierbeheer in 2005 ingaan, maar het besluit hierover is al enkele malen uitgesteld. Naar verwachting wordt het Kierbesluit binnen enkele jaren genomen. Als gevolg van het Kierbeheer blijft de Biesbosch zoet maar worden de getijverschillen iets groter.

Natuurontwikkeling

In het kader van het project 'Ruimte voor de Rivier' zijn in het gebied kades verlaagd en geulen gegraven of bestaan daarvoor vergevorderde plannen. De geulen zijn zodanig ontworpen dat de opening naar de rivier toe bij gemiddelde waterstanden klein is. Bij hogere waterstanden echter kan het water over een honderden meters brede drempel binnenstromen. Bij hoogwater kunnen deze gebieden dan als berging dienen en zorgen voor een verlaging van het waterpeil in de omgeving van Gorinchem.
Bovendien is het de bedoeling dat er hierdoor een dynamischer natuurgebied ontstaat, waarbij het oorspron-

Dynamiek als sturende factor.

kelijke karakter van een zoetwatergetijdengebied weer merkbaar wordt. Door diverse ontwikkelingen kan de stroomsnelheid in de nevengeulen en kreken hoger worden, wat tot gevolg heeft dat de bodemprofielen en de samenstelling van het bodemsubstraat sterk kunnen veranderen in de tijd. Mogelijk zijn er plekken waar nutriëntrijk slib wordt vervangen door relatief schoon rivierzand. Dit is gunstig voor het onderwaterleven, onder andere voor vis. Hier en daar zal verruigd wilgenbos wijken voor meer overstromingsvlaktes van open graslanden of riet- en biezenmoerassen, zowel langs de kreken als in de polders. Het toenemende oppervlak open water en overstromingsvlaktes zal een aantrekkelijk habitat voor vissen gaan vormen. En nevengeulen die met de rivier in verbinding staan, kunnen door stroomminnende vissoorten worden gebruikt als opgroeigebied.

Doelsoorten

Van de in de Biesbosch voorkomende vissoorten zijn er door het Ministerie van LNV negen aangewezen als instandhoudingsdoelen voor het Natura 2000 gebied. Binnen deze soorten kunnen twee groepen worden onderscheiden: de vijf riviertrekvissen zeeprik, rivierprik, fint, elft en zalm en de kleine zoetwatervissoorten bittervoorn, grote modderkruiper, kleine modderkruiper en rivierdonderpad.

Voor de eerste groep zijn vooral de optrekmogelijkheden op de rivieren Merwede en Bergsche Maas van groot belang. Rond 1930 werd in dit gebied nog gepaaid door de fint. De overige trekvissen gebruiken de hoofdstromen van de Biesbosch als doortrekroute van zee naar de paaiplaatsen meer stroomopwaarts in de Maas en de Rijn en hun zijrivieren.

De andere vier soorten voltooien hun hele levenscyclus in het Natura 2000 gebied. Bittervoorn en grote modderkruiper zijn vissoorten van wateren met onderwaterplanten. Voor de bittervoorn zijn relatief schone bodems met zoetwatermossels van belang, terwijl de grote modderkruiper vooral een voorkeur heeft voor (dikke) modderbodems. Ook de kleine modderkruiper komt voor in ondiep water met modderbodems, maar is minder kritisch. De grote modderkruiper leeft vooral in stilstaande wateren die bij voorkeur niet in directe verbinding met andere wateren staan. Voor de kleine modderkruiper is dit minder belangrijk en is uitwisseling wel van belang. De rivierdonderpad komt vooral voor in wateren met beschutting in de vorm van stenen, bijvoorbeeld glooiingen van basalt of puin, langs de rivieroever.

Trends

Het voorkomen van trekvissen in de Biesbosch is in de 20e eeuw sterk afge-

	Soort	Habitatkenmerk					
		migratie	diepte	substraat	stroming	beschutting	beheer
	bittervoorn		niet te ondiep	mosselen (paai), deeltjesgrootte matig, geen dikke sliblaag	beperkt	voldoende (onderwater) vegetatie	extensief
	elft	vrije migratie zoet-zout en op de rivier					
	fint	vrije migratie zoet-zout		vrij grof, schoon substraat (voor paai en opgroei)	veel (+getijden-verschil) (paai)		
	grote modderkruiper	isolatie	ondiep	dikke modderbodem	beperkt	voldoende (submerse) vegetatie	extensief
	kleine modderkruiper	van belang voor uitwisseling	ondiep (paai- en opgroei)	deeltjesgrootte gevarieerd		beperkt	extensief
	rivierdonderpad			grof		voldoende be-schutting (stenen /hout/wortels)	
	rivierprik	vrije migratie zoet-zout en op de rivier					
	zalm	vrije migratie zoet-zout en op de rivier					
	zeeprik	vrije migratie zoet-zout en op de rivier					

Belangrijkste habitatkenmerken en -eisen voor de negen doelvissoorten in de Biesbosch.

nomendoorverontreinigingen,overbevissing en migratiebarrières. Daarnaast heeft de afsluiting van rivierarmen geleid tot lagere stroomsnelheden, waardoor geschikt habitat en de bereikbaarheid hiervan afnamen.
De laatste jaren is er een toename in het aantal rivier- en zeeprikken in het Rijnstroomgebied zichtbaar. In de Biesbosch zijn de afgelopen jaren finten waargenomen bij de Nieuwe Waterweg en zijn er paaiende finten gezien in de Nieuwe Merwede en het Gat van de Visschen. Er lijkt sprake van een licht stijgende trend voor deze soorten. Van zalm en elft zijn er te weinig data om uitspraken te kunnen doen over trends. Vanwege het grotendeels ontbreken van gegevens is er vrij weinig te zeggen over de trends bij de kleine zoetwatervissen. De bittervoorn en de kleine modderkruiper komen vrij veel voor in het gebied. De rivierdonderpad gaat landelijk vooruit, maar voor het Biesboschgebied is er geen duidelijke trend.
Vangsten van de grote modderkruiper zijn veel zeldzamer en er zijn onvoldoende gegevens om hier een trend uit af te leiden. Nog sterker dan bij de overige vissoorten geldt dat deze vis lastig te vangen is en er feitelijk nog geen goede bemonsteringsmethode wordt toegepast. Nadat er in de jaren 1990 vangsten waren in de oostelijke killen, leek de soort daar na 2000 verdwenen. Echter, tijdens werkzaamheden in 2006 in de Polder Turfzakken kwamen plotseling meer dan 1500 grote modderkruipers bijbaggerwerkzaamhedentevoorschijn.

Toepassing Habitat Evaluatie Procedure

Voordevierkleinezoetwatervissoorten, is een beperkte Habitat Evaluatie Procedure (HEP) uitgevoerd. Aan de hand van de inschatting van vier milieuvariabelen (stroming, diepte, beschutting en substraat) zijn voor deze vier soorten berekeningen gemaakt voor de volgende vishabitats: brede en smalle kreken,nevengeulen,vergravenuiterwaarden, moerassen en stilstaande kleine wateren. De grote rivieren werden niet meegenomen in de HEP.
Er is echter voor de Biesbosch weinig concrete informatie beschikbaar over de milieuvariabelen van deze vishabitats. Bovendien zijn sommige natuurontwikkelingsprojecten vrij recent uitgevoerd en zitten andere nog in uitvoering of in de planfase. Het gebied is daardoor nog sterk in ontwikkeling, waardoor ook milieuvariabelen als diepte, stroming, beschutting, substraat, etc. moeilijk in getallen te vangen zijn. Als gevolg daarvan geeft de HEP slechts een globaal beeld van de situatie in de Biesbosch voor deze vier doelsoorten.

Wel kon worden geconcludeerd dat de Biesbosch voor de bittervoorn, de kleine modderkruiper en de grote modderkruiper, buiten de grotere rivieren en kreken, geschikte ontwikkelingsmogelijkheden biedt. Voor de rivierdonderpad zijn er echter (buiten de grote rivieren) beperkte ontwikkelingsmogelijkheden in de Biesbosch zelf.

Kansen

Vanwege de grote ecologische verschillen tussen de doelsoorten is het onmogelijk aanbevelingen te doen die gunstig zijn voor alle doelsoorten.
Wat voor trekvissen gunstig is, kan juist ongunstig zijn voor de kleine zoetwatervissoorten. Om een voorbeeld te geven: trekvissen hebben

De grote modderkruiper is een van de negen aangewezen doelsoorten.

vooral behoefte aan het opheffen van migratiebarrières; een soort als de grote modderkruiper is meer gebaat bij isolatie. Vrije migratiemogelijkheden maken het ook mogelijk dat exoten zoals diverse grondels door verdringing een bedreiging vormen voor soorten als de rivierdonderpad.

De kansen voor de toekomst liggen vooral in het bij de inrichting en beheer van de Biesbosch rekening houden met deze verschillen door te zorgen voor veel variatie en veel verschillende (deel)habitats.

Speciale aandacht voor soorten als de grote modderkruiper (en gebieden waar deze voorkomt) is belangrijk, omdat deze soort niet gemakkelijk nieuw gebied koloniseert. Vooral de paai- en opgroeigebieden van de doelsoorten verdienen aandacht bij inrichting en beheer.

Voor de trekvissoorten ligt het belangrijkste knelpunt buiten de Biesbosch: de zoet-zout-migratiebarrière in het Haringvliet. Het openstellen van 'de Kier' in de Haringvlietdam en herstel van een geleidelijk zoet-zout overgang is voor het herstel van deze soorten van groot belang.

Voorts is van belang dat water en oevers visvriendelijk en extensief worden beheerd. Dit betekent bijvoorbeeld dat wordt gezorgd voor permanent ondergelopen graslanden in de paaitijd van bepaalde vissoorten, het plaatsen c.q. laten liggen van obstakels en gefaseerd en kleinschalig baggeren.

De maakbaarheid van De Biesbosch als visbiotoop moet echter niet worden overschat. De Biesbosch als zoetwatergetijdengebied is bij uitstek een dynamisch gebied dat permanent in ontwikkeling is. Ook de habitats voor vis zijn en blijven daardoor aan verandering onderhevig. Belangrijk is het daarom de variatie in habitats te bewaken. Het gebied is groot genoeg om een grote variatie aan habitats te herbergen.

Naast inrichting en beheer is het tevens belangrijk meer kennis te krijgen over het functioneren van de Biesbosch als getijdengebied. Stroomsnelheden, ontwikkeling van de waterbodems (substraat, diepte, etc.), oevers en watervegetaties zijn belangrijke parameters die bepalend zijn voor de functie van de Biesbosch. Niet alleen voor de Natura2000 soorten, maar voor de gehele visgemeenschap.

Vervolgproject

In het Natura 2000 proces bleek dat er nog veel kennis ontbreekt over de visstand van de Biesbosch. Welke soorten komen er voor en waar, en wat is de functie van de Biesbosch voor deze vissoorten? Om deze reden is in 2010 door Sportvisserij Zuidwest Nederland, Staatsbosbeheer en Sportvisserij Nederland een nieuw project gestart. Enerzijds vanuit het sportvisserijbelang en anderzijds vanuit educatief oogpunt wensen deze partijen de kennis op het gebied van vis in de Biesbosch te vergroten. Naast de N2000 doelsoorten wordt daarbij ook aandacht besteed aan andere vissoorten die in het gebied voorkomen. Onderdelen van dit project zijn onder ander het opstellen van een soortenlijst voor de Biesbosch en het uitvoeren van visstandonderzoek. Tenslotte wordt ook onderzocht op welke wijze de monitoring in de Biesbosch vormgegeven kan worden en op welke wijze lokale sportvissers via hengelvangstregistratie en beroepsvissers hier een bijdrage aan kunnen leveren. V